

روابط صفویه و اوزبکان

هجری تا ۱۰۳۱ هجری یعنی برقراری آشتی میان شاه عباس اول و اوزبکان می‌پردازد. این اثر که با مقدمه استاد ارجمند جناب آقای دکتر عبدالحسین نوائی آغاز می‌گردد، شامل ۵ بخش و ۲۲ گفتار و یک نتیجه‌گیری است.

بخش اول به بررسی منابع اختصاص دارد و تا حد امکان به معرفی کتب خطی و چاپی دوره صفویه از جمله مهمان نامه بخارا تألیف فضل‌الله بن روزبهان خنجی؛ حبیب السیر تألیف خواند میر؛ تاریخ شاه اسماعیل و شاه تهماسب تألیف محمود بن خواند میر؛ بدایع الوقایع تألیف زین‌الدین محمود واصفی هروی؛ جهانگشای خاقان (مجهول المؤلف)، لب التواریخ تألیف یحیی بن عبداللطیف قزوینی؛ احسن التواریخ تألیف حسن بیگ روملو؛ تکملة الاخبار تألیف عبدی بیگ شیرازی؛ تذکره شاه تهماسب؛ تحفه سامی تألیف سام میرزا صفوی؛ تاریخ جهان آرا تألیف قاضی احمد غفاری؛ جواهر الاخبار تألیف بوداق منشی؛ خلاصة التواریخ تألیف قاضی احمد الحسینی قمی؛ شرف‌نامه تألیف شمس‌الدین بدلیسی؛ افضل التواریخ تألیف فضلی اصفهانی؛ تاریخ ایران (بی‌نام و مجهول المؤلف و خطی)؛ فتوحات همایون تألیف سیاحتی نظام؛ نقاوة الآثار تألیف افوشته‌ای نطنزی؛ هفت اقلیم تألیف امین احمد رازی؛ تاریخ عباسی، تألیف ملاجلال منجم؛ دون ژوان ایرانی تألیف ارواح بیگ بیات؛ احیاء الملوک تألیف ملک‌شاه حسین سیستانی؛ تاریخ عالم آرای عباسی تألیف اسکندر بیگ منشی؛ قصص الخاقانی تألیف ولی قلی بن داود قلی شاملو، خلد برین تألیف میرزا محمد یوسف واله؛ فتوحات شاهی تألیف ابراهیم امینی می‌پردازد و علاوه بر اینها منابع غیر ایرانی از جمله تاریخ رشیدی تألیف میرزا محمد حیدر دوغلات؛ تاریخ راقم تألیف میرسید شریف راقم؛ تاریخ قیچاق خانی تألیف قیچاق خان؛ و همچنین با برنامه تألیف ظهیرالدین محمد بابر؛ تاریخ قطبی یا تاریخ ایلچی نظام شاه؛ اکبرنامه تألیف شیخ ابوالفضل مبارک؛ تاریخ فرشته تألیف محمد قاسم هندوشاه؛ و شماری از منشآت و سفرنامه‌ها را مورد بررسی قرار می‌دهد که ذکر نام همه آنها در این مختصر نمی‌گنجد.

بخش دوم کتاب، گفتار دوم تا پنجم را دربر می‌گیرد. گفتار دوم به اصل و نسب اوزبکان؛ گفتار سوم به تأسیس سلسله اوزبکان؛ و گفتار چهارم به شیبک خان و تیموریان اختصاص دارد. در گفتار دوم از فرزندان چنگیز و کیفیت اطلاق نام اوزبک به یکی از نوادگان او و حکومت نیاکان شیبک خان سخن به میان آمده و در گفتار سوم از اقدامات شیبک‌خان در تأسیس سلسله اوزبکان (شیبانیان) بحث شده است. در گفتار چهارم، سقوط تیموریان ماوراءالنهر و خراسان به دست شیبک‌خان مورد بررسی قرار گرفته است. بخش سوم کتاب، گفتار پنجم تا دهم را شامل است. گفتار پنجم از آغاز روابط شاه اسماعیل و شیبک خان و نامه‌های متبادله میان آنها؛ گفتار ششم

- روابط صفویه و اوزبکان (۱۰۳۱ - ۹۱۳ ه. ق.)
- تألیف: عباسقلی غفاری فرد
- ناشر: وزارت امور خارجه، دفتر مطالعات سیاسی و بین‌المللی، چاپ اول، ۱۳۷۶

از آنجا که پیش از این درباره روابط صفویه و اوزبکان، کتاب مستقل و مدونی تألیف نشده، اثر حاضر از این نظر منحصر به فرد محسوب می‌گردد. مؤلف در تألیف این کتاب تلاش کرده تا از منابع موجود ایرانی و غیرایرانی دوره صفویه سود جوید و براساس کتب معتبر تاریخی، شرحی مدون از روابط دو سلسله فراهم آورد. این بخش از تاریخ صفویه از اهمیت شایانی برخوردار است، معهدا این روابط، تحت تأثیر همسایه غربی ایران یعنی ترکان عثمانی و کوشش‌های خستگی‌ناپذیر اروپائیان برای رهایی از تهدیدات این امپراتوری نیرومند قرار گرفته است.

کتاب روابط صفویه و اوزبکان به بیان روابط دولت مذکور از ۹۱۳

صحنه جنگ صفویان با اوزبکان -
نقاشیهایی دیواری چهل ستون اصفهان

در کتاب «روابط صفویه و اوزبکان»، تنها از حوادث مربوط به روابط این دو سلسله بحث شده و برای جلوگیری از تکرار مکررات، تا حد امکان از دیگر جنبه‌های تاریخ صفویه صرف نظر گردیده است. در راستای همین هدف، توجه بیشتری به تاریخ اوزبکان و چگونگی تأسیس سلسله آنها به عمل آمده است

کتاب دارای یک نتیجه‌گیری نیز هست که تحت عنوان «حاصل سخن» به تحولات قرن دهم هجری در ماوراءالنهر و خراسان و عراق و آذربایجان و حکام متعدد آن دوره اشاره می‌کند و ماهیت روابط صفویه و اوزبکان را به طور خلاصه تجزیه و تحلیل می‌کند و از تیموریان و گورکانیان هند نیز به مثابه ضلع سوم مثلث خراسان و ماوراءالنهر سخن به میان می‌آورد.

گفتنی است که در کتاب روابط صفویه و اوزبکان، با فرض آشنایی خواننده با تاریخ صفویه، تنها از حوادث مربوط به روابط این دو سلسله بحث شده و برای جلوگیری از تکرار مکررات، تا حد امکان از دیگر جنبه‌های تاریخ صفویه صرف نظر گردیده است. در راستای همین هدف، توجه بیشتری به تاریخ اوزبکان و چگونگی تأسیس سلسله آنها به عمل آمده است. برای آن که کتاب هر چه مستندتر باشد؛ در تحریر هر مطلبی به چندین منبع اصلی رجوع شده و حتی اغلاط و اشتباهات منابع در پاورقی‌ها مشخص شده است.

همان‌طور که گفته شد، اهمیت روابط صفویه با اوزبکان اگر بیشتر از اهمیت آن با دیگر دول همسایه صفویه نباشد، کمتر از آن هم نیست. متأسفانه در این مختصر مجال استناد به گفته‌ها و نوشته‌های مورخان و صاحب‌نظران در ارتباط با اهمیت سلسله اوزبکان و نقش آنها در تاریخ سلسله صفویه نیست. کتاب روابط صفویه و اوزبکان به طور مستند و تا حد امکان و در حوصله یک کتاب متوسط به بررسی مسائل مذکور پرداخته است. کتاب مورد نظر در ۳۷۳ صفحه و نیز بیست صفحه به عنوان مقدمه، از سوی دفتر مطالعات سیاسی و بین‌المللی وزارت امور خارجه، چاپ و منتشر شده است.

از جنگ مرو و سرنوشت شیبک خان؛ گفتار هفتم از حوادث هرات پس از جنگ مرو؛ گفتار هشتم بابر و شاه اسماعیل و جنگ نججدوان و کشته شدن نجم ثانی؛ گفتار نهم از نججدوان تا فوت شاه بحث می‌کند. این بخش مهم‌ترین فصول از تاریخ صفویه و خواندنی‌ترین تاریخ این سلسله از نظر طرز تفکر حاکم بر آن دوره و نشانی از شهامت و شجاعت و دلاوری و جنگاوری است.

بخش چهارم کتاب، گفتار دهم تا پانزدهم را دربر می‌گیرد. گفتار دهم جلوس شاه تهماسب تا جنگ جام؛ گفتار یازدهم جنگ جام؛ گفتار دوازدهم و سیزدهم، لشکرکشی‌های شاه تهماسب به خراسان؛ و گفتار چهاردهم فوت عبیدالله خان تا درگذشت شاه تهماسب را بررسی می‌کند. در این بخش نیز از جنگ‌های بی‌رحمانه دو طرف و اکثراً پیروزی صفویه بر اوزبکان و مکاتبات میان شاه تهماسب و عبیدالله خان اوزبک و سرگذشت برخی از امرای صفویه سخن به میان آمده است.

بخش پنجم کتاب، شامل گفتار پانزدهم تا آخر گفتار بیست و دوم است. گفتار پانزدهم از درگذشت شاه تهماسب تا جلوس شاه عباس اول و از شاه اسماعیل دوم و شاه محمد خدابنده و تصرف هرات و قتل علیقلی خان شاملو؛ گفتار شانزدهم از لشکرکشی شاه عباس به خراسان و نامه‌های متبادله میان علمای مشهد و علمای ماوراءالنهر؛ گفتار هفدهم و هجدهم از حوادث خراسان؛ گفتار نوزدهم از پناهنده شدن نور محمدخان به دربار شاه عباس و جنگ‌های امرای صفویه با اوزبکان؛ گفتار بیستم از رفتن فرهاد خان به خراسان تا جنگ رباط پریان؛ گفتار بیست و یکم از جنگ رباط پریان و فتح خراسان؛ و گفتار بیست و دوم از برقراری آشتی میان شاه عباس و اوزبکان سخن گفته است.